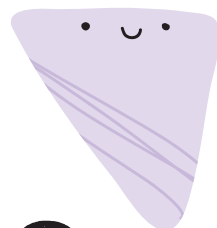
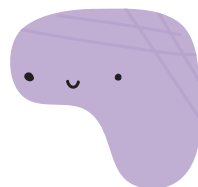
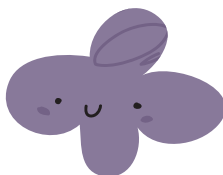

Nele Van Impe

KLEUTERS EN INCLUSIE

Toegankelijkheid,
participatie en
welbevinden in
de praktijk

Lannoo
Campus

D/2026/45/239 – ISBN 978 90 599 6745 8 – NUR 840, 842

Vormgeving omslag: Studio Lannoo

Vormgeving binnenwerk: Aurélie Matthys

© Nele Van Impe & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2026.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multimediodivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining is niet toegestaan.

Uitgeverij LannooCampus

Vaartkom 41 bus 01.02

3000 Leuven

België

Postbus 23202

1100 DS Amsterdam

Nederland

www.lannoocampus.com

INHOUD

Dankwoord	9
DEEL 1 – INCLUSIE, HOE BEGIN JE ERAAN?	11
HOOFDSTUK 1: Kleine stappen	12
Maar ... wat is inclusie?	13
Inclusie in kernwoorden	14
Drie fundamentele inclusievragen	15
Inclusie volgens het Vrij Leersteuncentrum Limburg (Vlaanderen)	16
Inclusie volgens internationale visie (GIANGRECO)	22
HOOFDSTUK 2: De theorie praktisch vertalen: brede beeldvorming	24
Starten met kennismaking en een observatie	24
Het ontwikkelingskader: Model van Došen	27
Organisatiekwadrant	30
Curriculumladder (David Mitchell, 2015)	32
Wie doet wat na de beeldvorming?	33
Visualisatieniveau bepalen door ComVoor (Voorlopers in Communicatie)	34
Dus: inclusie!	37
DEEL 2 – INCLUSIE, EN DAN NU CONCREET!	41
HOOFDSTUK 3: Onthaal	47
Wat is de focus van deze les of activiteit?	48
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	49
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	51

HOOFDSTUK 4: <i>Hoekenwerking/keuzemoment</i>	55
Wat is de focus van deze les of activiteit?	55
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	57
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	59
HOOFDSTUK 5: <i>Methode met taakdozen</i>	61
Wat zijn taakdozen?	61
Wat is het doel?	61
Wat is de focus van deze les of activiteit?	62
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	63
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	65
Stimuleren van zelfstandigheid	69
Foutloze opdrachten	76
HOOFDSTUK 6: <i>Taalontwikkeling/(visuele) communicatie</i>	78
Mijlpalen spraak- en taalontwikkeling kind	79
Wat is de focus van deze les of activiteit?	80
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	82
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	83
SMOG (Spreken Met Ondersteuning van Gebaren)	86
SMOG met de hele klas of school?	88
HOOFDSTUK 7: <i>Wiskundige initiatie</i>	90
Wat is de focus van deze les of activiteit?	90
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	92
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	95
HOOFDSTUK 8: <i>Muzische activiteiten</i>	98
Wat is de focus van deze les of activiteit?	98
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	102
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	104

HOOFDSTUK 9: **Beweging/turnen** 108

Wat is de focus van deze les of activiteit?	108
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	110
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	111

HOOFDSTUK 10: **Zelfredzaamheid/zindelijkheid** 114

Wat is de focus van deze les of activiteit?	114
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen actief participeren?	115
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	116
Mogelijke tips en te volgen stapjes bij zindelijkheidstraining	117
Klokszindelijk	118

HOOFDSTUK 11: **Speeltijden** 119

Wat is de focus van deze les of activiteit?	119
Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	121
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	122

HOOFDSTUK 12: **Schoolteam** 124

Wat is de focus?	124
Hoe kan dit schoolteam, rekening houdend met de mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?	125
Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?	127

DEEL 3 – INCLUSIE VERDIEPEN EN VERBREDEDEN 131

HOOFDSTUK 13: **Naar de lagere school? Wacht niet tot 1 september ...** 133

Hoe starten we als team?	133
Aanleren van zelfstandigheid	135
Inzetten op zelfredzaamheid	135
Trainen van vaardigheden die het participeren in het eerste leerjaar makkelijker maken	136
Het eerste leerjaar, wat dan?	137

HOOFDSTUK 14: Materialen: ‘Je moet niet sleuren!’	145
(N. Baerbier, A. Raes, C. Presseur, L. Schouteden, N. Van Impe)	
Inspiratie voor alternatieve materialen	147
HOOFDSTUK 15: Tips voor aanpak op de klasvloer bij kinderen met een ernstige meervoudige beperking (EMB)	150
BIM – Beleven in Muziek	151
Veronica Sherborne	152
HOOFDSTUK 16: Ouderparticipatie – meer dan betrokkenheid	154
Ouders als experts van hun kind	154
Gedeelde communicatie	155
Ouders als partners in zorg en ondersteuning	156
Bronvermelding	159

DANKWOORD

Dit boek is gegroeid uit vele jaren werken met kinderen met een ontwikkelingsvertraging. Kinderen die mij, zonder het zelf te beseffen, hebben gevormd tot wie ik vandaag ben als professional én als mens. Zij waren mijn richtingaanwijzers, mijn spiegels, mijn leermeesters.

In het bijzonder denk ik aan Sam, bij wie mijn zoektocht naar ‘écht begrijpen’ begon. En aan Luqman, wiens korte leven een diepe indruk naliet. Zijn aanwezigheid, zijn kwetsbaarheid en zijn kracht blijven als een stille onderstroom aanwezig. Zij, en zoveel anderen, hebben dit boek mogelijk gemaakt.

Ik wil ook mijn collega's bedanken, in het buitengewoon onderwijs, in de leerondersteuning en in de vele scholen van het gewoon onderwijs waar ik mag meedenken, meewerken en meegroeien. Jullie hebben me altijd warm ontvangen, ook wanneer de vragen complex waren en de weg niet vanzelfsprekend. Samen zoeken, samen twijfelen, samen kiezen voor het kind: dat is wat ons werk betekenis geeft.

Een bijzonder woord van dank gaat naar mijn naaste collega's en mede-IAC-verantwoordelijken binnen het Vrij Leersteuncentrum Limburg: Lien Schouteden en Dorien Timmermans. Jullie ideeën en kritische blik hebben dit boek mee vormgegeven. Ook collega's uit de lerende netwerken en werkgroepen rond ontwikkelingsvertraging en IAC hebben met hun inzichten en ervaringen waardevolle bouwstenen geleverd. En ook mijn lieve collega's van mijn eigen miniteam die me absoluut inspireerden met de talrijke casussen die we onder de loep hebben genomen.

Dank aan Kelly Jacobs, directie van het VLLIM, voor de kansen, de ruimte en de scherpe reflecties die dit boek rijker hebben gemaakt. Ook aan de collega's van andere leersteuncentra, die hun praktijkverhalen en expertise deelden. Elk gesprek, elke casus, elke uitwisseling heeft bijgedragen aan de inhoud.

Mijn dank gaat ook uit naar Charles Derre, mijn uitgever, voor zijn geduld, vertrouwen en het leerproces dat we samen hebben doorlopen. Een boek schrijven is nooit een rechte lijn; het is een kronkelpad. Dank om mee te wandelen.

En tot slot: mijn gezin. Omdat ze in mij geloofden, omdat ze me de tijd gunden, omdat ze wisten dat dit boek geschreven moest worden.

Dit boek is geschreven voor alle leerondersteuners, kleuterleerkrachten en iedereen die werkt met kleuters. Mensen die elke dag opnieuw zoeken naar manieren om kinderen met een ontwikkelingsvertraging te begrijpen, te ondersteunen en te laten groeien – in de hoop dat het hen mag inspireren, versterken en verbinden.

DEEL 1

INCLUSIE, HOE BEGIN JE ERAAN?

KLEINE STAPPEN

Inclusie begint met kleine gebaren. Een aangepaste werkvorm, een bemoedigend woord, een creatieve oplossing: het lijken details, maar voor een kind kunnen ze een wereld van verschil maken. Als kleuteronderwijzer weet je hoe groot de kracht van zulke kleine stapjes kan zijn.

Dit boek is ontstaan vanuit mijn eigen ervaringen in de klas, en vanuit de interactie met collega's, ouders en kinderen die mij elke dag opnieuw inspireerden. Het wil geen handleiding zijn, maar een uitnodiging om samen te zoeken, te proberen en te groeien. Want inclusie is geen eindpunt, maar een weg die we stap voor stap, en vooral: samen, bewandelen.

Vandaag wordt van kleuteronderwijzers verwacht dat ze álle kinderen meenemen in het klasgebeuren – ook kinderen met een ontwikkelingsvertraging. Dat is logisch: elk kind volgt namelijk zijn eigen tempo, dat niet altijd overeenkomt met de middenmoot. Tegelijk kunnen ouders er bewust voor kiezen om hun kind in het gewoon onderwijs te laten starten, samen met leeftijdsgenootjes en vertrekkend vanuit hetzelfde aanbod in de klas.

De kracht van kleuteronderwijzers schuilt in hun creativiteit: telkens opnieuw zoeken ze naar manieren om elk kind kansen te geven. Vaak blijkt dat je met kleine aanpassingen al een groot verschil kunt maken. Een eerste succeservaring vormt de basis om verder te groeien, stap voor stap, naar de zone van naaste ontwikkeling.

'Je moet leren stappen voor je kunt lopen.' Soms vergeten we dat. Vanuit goede intenties zoeken we het te ver, terwijl eenvoudige ingrepen al wonderen doen. Een kind laten schitteren betekent niet stilstaan bij wat het al kan, maar het net het vertrouwen geven om nieuwe stapjes te durven zetten.

Toch zien we dat er in sommige regio's meer schooluitval is. Sommige kleuters met een ontwikkelingsvertraging komen niet voltijds naar school, of worden zelfs niet toegelaten omdat de aanpassingen te zwaar doorwegen voor de klasgroep en de leerkracht. Daarbij starten er ook kinderen met een lager ontwikkelingsniveau en nog andere zorgen, wat de uitdaging nog groter maakt.

Met dit boek wil ik kleuterleiders en hun hele team – logopedist, zorgjuf, zorgcoördinator, directeur, ouders, leerondersteuners, CLB ... – inspiratie en steun bieden. Je vindt er concrete tools die je gedurende het hele schooljaar kunt inzetten én eenvoudige tips die toepasbaar zijn bij álle kinderen in de klas. Deze tips lijken vaak zo vanzelfsprekend, maar collega's wezen me erop dat ze echt verschil maken. Daarnaast bied ik achtergrondinformatie: over sociale ontwikkeling, beeldvorming, doelen en de overgang naar de lagere school en ga ik mee op zoek naar een aanbod voor kinderen met een ernstige (meervoudige) beperking, of $E(M)B$.

Inclusie hoeft geen last te zijn, maar kan net een boeiende uitdaging worden – zolang het kind leert, groeit en zich goed voelt in de klasgroep. Twijfel je of het gewoon onderwijs de juiste plek is voor een bepaalde kleuter? Geef het een kans. Door te proberen, krijg je pas écht inzicht. Je hebt meer spijt van iets wat je niet hebt geprobeerd, dan van wat je wél een kans hebt gegeven.

Mijn bedoeling is vooral om veel goesting, zin en richting te geven om samen werk te maken van een meer inclusieve klaspraktijk. Want: wanneer aanpassingen vanzelfsprekend worden ... zijn het dan nog aanpassingen?

In dit boek gebruik ik de naam 'Sam' om naar de kleuter met ontwikkelingsvertraging te verwijzen.

- *Sam*, de naam van de eerste kleuter met ontwikkelingsvertraging die ik mocht begeleiden.
- *Sam*, de eerste drie letters van SAMEN.
- *Sam*, een naam die bij zowel een jongen als een meisje past.

Geen voorgekauwde handleiding, maar wel concrete voorbeelden en inspiratie. Voorbeelden die je meteen kunt inzetten in je klas, en die hopelijk ook een aanzet zijn om zelf creatief verder te bouwen.

Maar ... wat is inclusie?

Inclusie betekent dat alle kinderen welkom zijn in de klas en actief deelnemen aan het dagelijkse klasgebeuren, ongeacht hun mogelijkheden of beperkingen. Het gaat dus niet alleen om kinderen met een ontwikkelingsvertraging, maar ook om kinderen die op een ander vlak extra zorg nodig hebben.

Waar integratie vaak stopt bij 'een kind erbij zetten', gaat inclusie verder: het gaat om meedoen, erbij horen en zich goed voelen in de groep. Inclusie vraagt dus niet dat

elk kind hetzelfde doet, maar wel dat elk kind de kans krijgt om vanuit hun mogelijkheden mee te groeien, te leren en plezier te beleven.

In de praktijk betekent dit voor een kleuteronderwijzer dat je de klas zo organiseert dat verschillen een plaats krijgen. Dat kan door kleine aanpassingen: een opdracht net iets eenvoudiger of moeilijker maken, extra pictogrammen gebruiken, tijd nemen om een handeling voor te doen, of zorgen voor een rustig hoekje. Zulke ingrepen lijken klein, maar zorgen ervoor dat een kind zich niet buitengesloten voelt en wél kan deelnemen.

Belangrijk om te onthouden: inclusie is geen eenrichtingsverkeer. Het kind met een ontwikkelingsvertraging leert in de groep en bij de begeleider, maar de groep en de begeleider leren ook van het kind. Kinderen ervaren van jongs af aan dat niet iedereen hetzelfde kan, en dat dit net een meerwaarde is. Zo groeit er een klasgroep waarin zorg, samenwerking en respect vanzelfsprekend zijn.

Kortom: inclusie is geen aparte methode, maar een (grond)houding. Het is de overtuiging dat elk kind erbij hoort, dat elk kind kan leren en dat elk kind recht heeft op kansen om te groeien – samen met anderen.

Inclusie in kernwoorden

Om inclusie in de klas concreet te maken, kun je het samenvatten in drie kernwoorden. Deze drie pijlers versterken elkaar: een toegankelijke omgeving maakt participatie mogelijk, en wie participeert, voelt zich ook beter in de groep.

Toegankelijkheid

Alle kinderen moeten kunnen deelnemen aan het klasgebeuren. Dat betekent dat je rekening houdt met drempels: taal, motoriek, prikkelverwerking, of sociaal-emotionele vaardigheden. Kleine hulpmiddelen kunnen hierbij wonderen doen: pictogrammen voor dagstructuur, materiaal met verschillende moeilijkheidsgraden, een hoofdtelefoon of een rustige werkplek voor wie dat nodig heeft. Dit alles behoort tot de basisuitrusting van een kleuterklas en zou al vanzelfsprekend moeten zijn.

Participatie

Een kind mag niet enkel ‘aanwezig’ zijn, maar moet ook kunnen meedoen. Participatie betekent dat elk kind een rol krijgt toebedeeld in spel, kringgesprekken en activiteiten. Vaak vraagt dat niet meer dan eenvoudige aanpassingen: een taak net iets

makkelijker maken, een rol aanpassen of extra tijd voorzien. Zo ervaren kinderen dat ze deel uitmaken van de groep en dat hun bijdrage waardevol is. Deze rol bij kinderen met een ontwikkelingsvertraging kan banaal zijn, maar toch belangrijk naar de eigenwaarde van het kind toe. Wanneer een kind tijdens de les ‘meten en wegen’ de te wegen appels mag aangeven of de maatbeker mag vasthouden, dan participeert het en leert het zelf ook en niet onbelangrijk, krijgt het kind het gevoel erbij te horen.

Welbevinden

Echte inclusie lukt pas wanneer kinderen zich goed voelen in de klas. Het gaat daarbij niet alleen om leren, maar vooral ook om zich gezien, gehoord en welkom te voelen. Voor de kleuterleider betekent dit: warme aandacht geven, positieve ervaringen opbouwen en ruimte maken voor succesmomenten – hoe klein die ook zijn. Het kind moet het gevoel krijgen dat het graag gezien is, ook als dingen moeilijker en anders lopen. Tegelijk is het belangrijk om alert te blijven voor zogenaamde ‘applauskinderen’. Deze kinderen worden beloond of toegejuicht bij elke stap die ze zetten. Natuurlijk mag goed gedrag of een knappe prestatie benoemd en gewaardeerd worden, maar ook werkpunten verdienen aandacht. Een kind groeit namelijk wanneer het niet alleen complimenten krijgt, maar ook kansen om te leren, bij te sturen en te slagen. Op die manier leert een kleuter om trots te zijn op zijn vooruitgang, maar ook om met kleine tegenslagen om te gaan zonder het gevoel van falen te krijgen.

Drie fundamentele inclusievragen

Bij het formuleren van doelen voor een kleuter met een ontwikkelingsvertraging en de aanpak in de klas, kan gewerkt worden met drie fundamentele inclusievragen. Deze zijn gebaseerd op een methode uit het boek *Planning for the Success of Students with IEPs* van James R. Thompson (2022). Het is een systematische en ondersteuningsgerichte methode om leerlingen met onder andere ontwikkelingsvertraging succesvol te laten participeren in het gewoon onderwijs. Het boek vertrekt vanuit een inclusieve visie dat niet het kind moet veranderen, maar wel de manier waarop de omgeving het kind ondersteunt. Er wordt te werk gegaan met volgend stappenplan, dat we ook in Deel 2 telkens laten terugkomen wat betreft de begeleiding en ondersteuning van kinderen met een ontwikkelingsvertraging.

1. Wat is de focus van deze les of activiteit?

- a. Wat doen de andere kleuters?
- b. Waar kun je tegenaan lopen?

2. Hoe kan deze kleuter, rekening houdend met zijn of haar mogelijkheden en beperkingen, actief participeren?
 - a. Wat lukt wel goed?
 - b. Welke mogelijke specifieke doelen worden vooropgesteld?
3. Welke ondersteuning en aanpassingen zijn hiervoor nodig?

Deze structuur helpt om sneller tot zinvolle en haalbare doelstellingen te komen. Doelen worden hierdoor namelijk concreter, zijn beter te evalueren en eenvoudiger bij te sturen. Belangrijk is dat de blik niet uitsluitend gericht wordt op de beperkingen, maar ook op de mogelijkheden van de kleuter. Juist die sterktes kunnen aanknopingspunten vormen voor een aanpak die het kind volwaardig meeneemt in het klasgebeuren. Een kleuter met een ontwikkelingsvertraging blijft, net als ieder ander kind, nood hebben aan uitdaging om zich verder te ontwikkelen. Dit vormt een essentiële voorwaarde om inclusie waar te maken en voor het welbevinden van deze kleuter. Dit betekent niet dat de kleuter met ontwikkelingsvertraging nooit eens vrij mag spelen, vrij mag experimenteren of even rustig mag kijken. Deze momenten zijn soms waardevol om die kleuter even rust te geven, even te laten ontspannen of de batterijen weer te laten opladen.

Inclusie volgens het Vrij Leersteuncentrum Limburg (Vlaanderen)

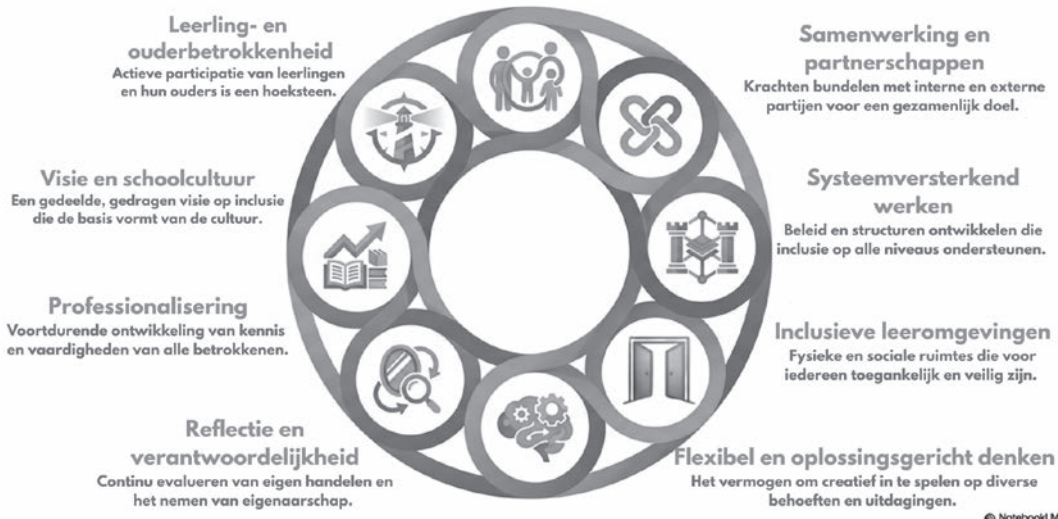
Het Vrij Leersteuncentrum Limburg (VLLIM) is het leersteuncentrum van Katholiek Onderwijs Vlaanderen voor de regio Limburg. Zij ondersteunen scholen bij de begeleiding van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften uit het basis- en secundair onderwijs. Het gaat daarbij om leerlingen met profiel type BA (basisaanbod), type 2 (ontwikkelingsvertraging en/of matig tot zware mentale beperking), type 3 (sociale, emotionele of gedragsstoornis) en ook type 9 (autismespectrumstoornis). In de Inclusiecirkel geeft het VLLIM acht uitgangspunten weer die nodig zijn voor het creëren van een inclusieve omgeving.

De Inclusiecirkel (Vrij Leersteuncentrum Limburg)

De Inclusiecirkel benadrukt dat inclusie verder gaat dan alleen fysieke toegankelijkheid; inclusie houdt ook een cultuur en een aanpak in waarbij iedereen volwaardig kan meedoen. Het leersteuncentrum werkt met deze acht uitgangspunten.

1.

De Inclusiecirkel

De Inclusiecirkel, versie juni 2026, Vrij Leersteuncentrum Limburg, Kelly Jacobs

De acht uitgangspunten zijn:

1. Leerling- en ouderbetrokkenheid

Actieve participatie is een hoeksteen, ouders vormen een volwaardige partner en worden volledig betrokken bij de werking.

Als school krijg je te maken met verschillende soorten ouders. Soms bevinden ouders zich nog in de verwerkingsfase na vele onderzoeken, en is er al dan niet een diagnose van hun kind. Dit kan resulteren in weerstand. Voor een school kan dit overkomen als koppigheid of weigering om mee te werken. Het is dan aan de school en de partners (CLB, Leersteuncentrum, Thuisbegeleiding ...) om transparant te zijn naar de ouders toe en om hen mee te nemen in de werking. Vaak maken ouders bewust een keuze voor het gewoon onderwijs voor hun kind en vragen ze om dit een kans te geven. Door hen te betrekken bij de mogelijke aanpassingen en aanpak, wordt het vaak makkelijker om deze te evalueren en bij te sturen. Bij anderstalige ouders is het raadzaam om bij evaluatiegesprekken een tolk mee in te schakelen. Soms geven ze wel aan dat ze de taal voldoende begrijpen, maar is dit niet zo. Ze knikken en geven aan dat alles begrepen is, maar enkel flarden van een gesprek begrijpen met zoveel details en nuances is niet altijd voldoende.

2. Systeemversterkend werken

Het gaat om de begeleiding van een leerling, maar zo veel mogelijk op de klasvloer. Het doel is om de klas- en schoolcultuur te verrijken zodat leerkrachten zelf dit als basis gaan meenemen in de verdere klaswerking. Dit is dan voelbaar tot in het beleid, cultuur en visie van een school.

Wanneer kleuters in de klas blijven bij de ondersteuning (al dan niet door de zorgleerkracht of leerondersteuner), zien andere kleuters en ook de klasleerkracht zelf waaraan gewerkt wordt, wat de evolutie is, maar ook wat de impact voor de kleuter met ontwikkelingsvertraging is. Het is de bedoeling om de klasleerkracht te verrijken en aan te tonen hoe succeservaringen worden bereikt, zodat die op termijn hiermee zelf verder aan de slag kan.

Het is uiteraard ook mogelijk dat een kleuter even uit de klasgroep gehaald wordt om vaardigheden te oefenen die een sterke focus vragen. Bijvoorbeeld de te volgen stappen om een taakje te starten, aan te leren en in te oefenen. Daarna kan deze vaardigheid mee in de klaswerking worden genomen om verder in te oefenen.

Bij systeemversterkend werken worden ook de andere kleuters betrokken. Een gezelschapsspel kun je niet aanleren zonder andere kleuters hierin mee te nemen. Je kunt bewust kiezen om andere kleuters mee te nemen die het zelf nog moeilijk hebben hiermee of net bewust sterke kleuters die de kleuter met ontwikkelingsvertraging kunnen meenemen in het proces.

Inclusie is geen ‘opdracht’ van de klasleerkracht alleen, maar wordt gedragen door de hele school. Een kleuter met ontwikkelingsvertraging laten meedoen met het bewegingslesje van een andere klas is iets dat kansen biedt aan zowel de klas als de kleuter als de school. Tijdens speelplaatsmomenten komen ook andere kleuters, die ouder en jonger zijn, in contact met kleuters met ontwikkelingsvertraging. Het is aan de school om ook de andere kinderen hierbij te betrekken. Dit kan gebeuren op spelniveau, maar ook op het vlak van communiceren. In verschillende scholen wordt SMOG (Spreken Met Ondersteuning van Gebaren) al toegepast door het leerkrachtenteam en ook gebruikt voor kleuters met ontwikkelingsvertraging, een communicatie- of taalprobleem.

3. Visie en schoolcultuur

Een gedeelde, realistische en gedragen visie op inclusie vormt daarbij de basis. Zo’n visie groeit geleidelijk aan, maar alle partners gaan samen op weg om hierin een eigenheid te creëren. De visie van het VLLIM bevat naast het wettelijk kader

ook richtinggevende principes en kwaliteitsvolle leersteun. Redelijke aanpassingen zijn een recht voor alle leerlingen en zijn opgenomen in de grondwet sinds 2021.

Wanneer er vanuit het VLLIM wordt samengewerkt met de scholen, worden de verschillende visies op elkaar afgestemd. Het uiteindelijke doel is de inclusie van alle leerlingen in de school, zonder dat ze hun eigenheid hierin verliezen. Een realistische en haalbare aanpak binnen de klas-en schoolwerking wordt nagestreefd.

4. Samenwerking en partnerschappen

Internen (collega's, beleid ...) en externen (CLB, leersteun, therapeuten, thuisbegeleiding, opvang ...) bundelen de krachten. De concrete verwezenlijking hiervan bestaat erin ruimte te maken voor constructief overleg tussen deze partijen en een openheid naar elkaar toe.

Een duidelijke en open communicatie is onontbeerlijk tussen de verschillende partners. Een kleuter met ontwikkelingsvertraging is een leerling van de klas, maar ook van de hele school. Een algemene mededeling is mogelijk over welke specifieke aanpak nodig kan zijn bij deze leerling op momenten dat de leerling niet in de klas is. Dit kan tijdens de speeltijden, tijdens de voor- en naschoolse opvang, maar ook tijdens uitstappen of klasoverschrijdende activiteiten.

Bij kleuters met een ontwikkelingsvertraging zijn de beoogde doelstellingen heel genuanceerd en in kleine stapjes opgesteld. Wanneer succeservaringen zich voordoen of wanneer bijsturing van de aanpak nodig blijkt, is het belangrijk om ook alle externen hiervan op de hoogte te brengen om op elkaar af te stemmen. Naast de ouders vormen deze partnerschappen een belangrijke factor in een goede inclusieve samenwerking.

5. Inclusieve leeromgevingen

Het gaat hier om fysieke en sociale ruimtes die voor iedereen toegankelijk en veilig zijn. De ruimte (zowel de klaslokalen als speelplaats, eetzaal, turnzaal ...) is voldoende veilig en kan voldoende prikkelarm of prikkelrijk worden gemaakt.

Leerondersteuners, de klasleerkracht, collega's, eventueel externe partners en zelfs ouders zoeken samen uit welke minimale aanpassingen kunnen gebeuren. Dit kunnen kleine aanpassingen zijn (zoals pictogrammen in de klas), maar ook structurele veranderingen (zoals pictogrammen die terugkeren in de hele school).

Een aanpassing die blijvend is, ook voor andere kleuters, zorgt voor een inclusieve en duurzame leeromgeving.

Een andere mogelijkheid is een thuisklas creëren waar kleuters vaardigheden aangeleerd krijgen en zo de transfer kunnen maken naar de eigenlijke klasgroep. Vaardigheden die zowel sociaal-emotionele, fijnmotorische, regels en afspraken als cognitieve ontwikkelingsdoelen kunnen beogen. Dit altijd met het doel voor ogen om telkens weer terug te keren (op lange of korte termijn) naar de eigen klasgroep. Dit kan geen blijvende oplossing zijn om kleuters met ontwikkelingsvertraging apart op te vangen.

6. Flexibel en oplossingsgericht denken

Creatief inspelen op diverse behoeften en uitdagingen ligt hieraan ten grondslag. Wanneer alle partners open-minded samenwerken en voldoende succeservaringen beleven, zal dit sneller zijn vruchten afwerpen.

Zoals al in puntje vier (Samenwerking en partnerschappen) is aangehaald, is een open communicatie in een samenwerking nodig om succeservaringen te delen, maar ook om aanpak bij te sturen. Oplossingen zoeken gebeurt in functie van de kleuter, maar ook in functie van de klasgenootjes, klasleerkracht en zelfs de hele school. Eenzelfde golflengte, en begrip voor elkaars, soms andere, kijk op het behalen van een afgesproken doelstelling zijn dus heel belangrijk.

7. Reflectie en verantwoordelijkheid

Dit omvat het continu evalueren van eigen handelen en eigenaarschap nemen. Men moet voldoende testen en na een evaluatie bijsturen. Iedere partner is een kritische vriend die bewust de actie mee draagt.

Als men ernaar streeft om vooropgestelde doelen te behalen, gaat men handelingsplanmatig te werk. Op deze manier is het makkelijker om geen stapjes over te slaan in het proces. Zowel interne als externe partners helpen mee aan het verwezenlijken van de vooropgestelde doelen, door voortdurend te evalueren en bij te sturen. Dit vinden we terug op de website van Katholiek Onderwijs Vlaanderen:

‘Handelingsplanmatig werken helpt scholen om leerlingen systematisch en doelgericht te begeleiden. Met een cyclisch proces van vijf stappen creëer je structuur en stem je acties af op de behoeften van elke leerling.’

(Uit: Pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/handelingsplanmatigwerken)

De vijf stappen van handelingsplanmatig werken zijn:

1. *Beginsituatiebepaling*

Dit gebeurt door een verfijnde beeldvorming te maken van de leerling, en de werkpunten en sterktes in kaart te brengen. Wanneer dan ook de context met de ondersteuningsbehoeften samen wordt gezet, krijg je een genuanceerd beeld om te starten.

2. *Doelenselectie*

Er worden haalbare en uitdagende doelen bepaald na het creëren van een goede beginsituatie. De doelen dragen bij aan de specifieke ondersteuningsbehoeften van de leerling. Kenmerkend bij doelen voor kleuters met een ontwikkelingsvertraging is dat deze in hele kleine stapjes opgedeeld moeten worden. Zo blijven deze realistisch en niet onbereikbaar, wat sneller een positief effect zal geven en wat sneller zal leiden tot een succeservaring zowel voor de leerling als voor de omgeving die hieraan meewerkt. Bij kleuters met een ontwikkelingsvertraging is het ook belangrijk om de doelen te beperken. Uiteraard werk je ook aan andere doelen, maar zonder deze te benoemen (bijvoorbeeld 'stil zijn in de rij'). Als er een beperkt aantal doelen worden vooropgesteld, is de focus beter te leggen en is de evaluatie achteraf eveneens beter te maken.

3. *Voorbereiding*

Er gebeuren bewuste keuzes in de aanpak om de vooropgestelde doelen te bereiken. Doelgericht werken is een verantwoordelijkheid van het hele team. Alle betrokkenen leveren hun bijdrage vanuit hun expertise en achtergrond. Taakverdeling en afspraken worden vastgelegd, alsook de termijnen die hierbij horen. Samen bepalen ze hoe op de ondersteuningsbehoeften van de leerling, de leerkracht, de school, ... wordt ingespeeld.

4. *Uitvoering*

Binnen een stimulerend, uitdagend en positief leerklimaat worden de gemaakte afspraken uitgevoerd. De klasleerkracht blijft binnen het traject de spilfiguur, omdat deze het meest verbonden is zowel met de leerling, de leerondersteuner, de ouders, de school als de eigen klas. De klasleerkracht wordt bijgestaan door collega's, maar eventueel ook door vrijwilligers, therapeuten, leerondersteuners of andere partners.

5. *Evaluatie*

Aan de hand van feedback van alle betrokkenen wordt informatie verzameld en wordt een evaluatie opgemaakt, zowel over het proces als over het al dan niet behalen van de doelen. Men bepaalt welke doelstellingen zijn bereikt, welke doelstellingen niet zijn bereikt, van welke doelstellingen de aanpak moet worden aangepast, en of doelstellingen zelf bijgestuurd moeten worden. Waar mogelijk zal de aanpak ook worden gespiegeld op de hele klasgroep, zodat die meer afgestemd is op de diverse leerlingpopulatie.

8. Professionalisering

Professionalisering betekent voortdurende ontwikkeling van kennis en vaardigheden van alle betrokkenen. Vanuit het leersteuncentrum wordt expertise verwacht, maar kan ook expertise worden gedeeld.

Belangrijk bij het ondersteunen van leerkrachten is expertise binnenbrengen in de school en in de klas. Wanneer het over kleuters met een ontwikkelingsvertraging gaat, stuiten we op een grote diversiteit van kleuters die hieronder vallen. Algemeen gaat het over kleuters met een vertraagde ontwikkeling, maar met vaak comorbiditeit in de vorm van een combinatie met andere aandoeningen zoals syndromen, fysieke stoornissen (zowel grove als fijne motoriek), verstoring van de executieve functies, ASS, ADHD, spraak-taalstoornissen, visuele en/of auditieve stoornissen ...

Vanuit het leersteuncentrum streeft men ernaar om onderling zoveel mogelijk expertise te delen. De expertise wordt dan in de klas en de school binnengebracht, om zo te proberen systeemversterkend te werken. Het gebeurt ook dat er concrete informatie wordt gedeeld aan volledige schoolteams rond specifieke aandoeningen of aanpak van kleuters met specifieke onderwijsbehoeften.

Inclusie volgens internationale visie (GIANGRECO)

De visie op inclusie is ook vastgelegd in internationale kaders, zoals het VN-Verdrag over de Rechten van Personen met een Handicap (2006) en de European Agency for Special Needs and Inclusive Education (soms GIANGRECO genoemd in beleidsdocumenten).

Daarin wordt inclusie omschreven als:

- Een recht, geen gunst: elk kind heeft recht op onderwijs in een omgeving waar het kan leren en ontwikkelen samen met leeftijdsgenoten.
- Onderwijs voor iedereen: inclusie gaat niet enkel over kinderen met een beperking, maar over álle kinderen die risico lopen om uitgesloten te worden – bijvoorbeeld door armoede, taalachterstand of andere kwetsbaarheden.
- Aanpassingen zijn normaal: scholen en leerkrachten moeten drempels wegnemen, zodat kinderen gelijke kansen krijgen. Die aanpassingen worden gezien als deel van kwaliteitsvol onderwijs, niet als uitzonderingen.
- Samenwerking is essentieel: inclusie vraagt een brede aanpak waarbij leerkrachten, ouders, ondersteuners en de schoolleiding samen verantwoordelijkheid dragen.

Kort gezegd: internationale organisaties zien inclusie niet als een methode die je erbij neemt, maar als een fundamenteel principe van onderwijs. Het gaat om een schoolcultuur waar verschillen normaal zijn en waar ieder kind de kans krijgt om te leren en te groeien.

Het is dus voor begeleiders, zowel kleuterleerkrachten als leerondersteuners, belangrijk om vanuit deze invalshoeken naar inclusie te kijken. Inclusie is enerzijds wettelijk bepaald, maar biedt anderzijds zeker mogelijkheden als we dit in co-creatie aanpakken en in kleine stapjes volbrengen. Je staat niet alleen en samen wordt nagedacht hoe we de aanpassingen zo klein mogelijk kunnen houden, en een plek kunnen geven in de dagelijkse werking van een klas en zelfs een school.